הרב נפתלי בר־אילן

בעלות על "תקציב אישי"

שאלה: ברשותי ביסקויטים שקניתי מתקציבי האישי. האם חובת ביעור חמץ זה חלה עלי או על הקבוצה כולה?

תשובה: כתב הרמב"ם: מצות עשה מן התורה להשבית החמץ... שנאמר[1]: "ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם"[2]. ועוד כתב הרמב"ם: המניח חמץ ברשותו בפסח, אף על פי שלא אכלו, עובר בשני לאוין, שנאמר[3]: "לא יראה לך שאור בכל גבולך", ונאמר[4]: "שאור לא ימצא בבתיכם".[5]

מצוה זו מוטלת בעיקרה על הבעלים[6] ועליהם להשבית את חמצם בכל מקום בו הוא נמצא: הא למדת, שהחמץ של ישראל... אפילו טמון, ואפילו בעיר אחרת... הרי זה עובר משום לא יראה ולא ימצא.[7]

נשאלת השאלה, מי הם הבעלים של הביסקויטים. האם הם רכוש החבר, או שמא בחברה קיבוצית אין בעלות פרטית כלל, והכל הוא רכוש הקבוצה.

אחד מעקרונות היסוד של הקבוצה הוא שאין לחבר ממון פרטי משלו: "הקבוצה הינה התאגדות חפשית של אנשים למטרות... קיום חברה שיתופית המאורגנת על יסודות של בעלות הכלל על הקנין" (תקנון הקבוצה, הוצאת הקבוץ הדתי, סעיף 3). בתקנון ציוד וריהוט של בארות יצחק נאמר: "הקבוצה תעמיד לרשות חבריה ציוד בהתאם לנורמה הנקבעת על ידי האספה. ציוד זה הנו קנין הקבוצה הניתן לשימושו הקבוע של החבר" (נתקבל באסיפת חברים בתאריך 25.7.58).

1 שמות יב, טו.
2 הלכות חמץ ומצה ב, א. ועי' בספר החינוך, מצוה ט'.
3 שמות יג, ז.
4 שמות יב, יט.
5 הלכות חמץ ומצה א, ב. ועי' בספר החינוך, מצוה יא.
6 ואין זה המקום לדון בגדרי שומרים.
7 הלכות חמץ ומצה ד, ב.

למרות זאת נראה שיש להבחין בין כלל הנכסים העומדים לשימושו של החבר ובין נכסים שנרכשו מתקציבו האישי (בתקנון התקציב האישי של בארות יצחק לא נאמר שהנכסים הנרכשים באמצעותו הם קנין הקבוצה).[8]

קיימת בין החברים הסכמה כללית שהחבר עושה בתקציב האישי ככל העולה על רוחו. בנגוד לציוד הבית כגון מקרר, בוילר או ריהוט, שאותם אין להעביר מיד ליד, הרי יכול כל חבר לתת את תקציבו האישי למי שיחפוץ, הן בתוך הקבוצה והן מחוצה לה[9]. הסכמה זו קובעת שמה שנרכש בתקציב האישי מהוה קנין החבר.

מקור לתפיסה ההלכתית שזכות שימוש ללא סייג בחפץ כל שהוא מעניקה בעלות עליו, הוא מפסק הרמ"א. הרמ"א פוסק, שאורח יכול לקדש אשה במנת האוכל הניתנת לו על ידי מארחו. אנו מניחים שבעל הבית מעמיד את הכיבוד לרשותו הבלעדית של האורח משום שעיקר כוונתו של בעל הבית היא לגרום נחת רוח ושמחה לאורחו[10], והמארח מסכים מראש לכל דרך בה ינצל האורח את מנתו.[11]

מכאן, שחמץ שנרכש בתקציב האישי הוא רכוש החבר. (ומסתבר שמצרכי מזון שמקבל החבר מהמטבח לדירתו, נחשבים אף הם לקנין החבר מאותה סיבה).[12]

על כן מצות ביעור חמץ מוטלת כל כל חבר בנפרד. אם מוכרים חמץ זה[13] צריך כל חבר למכור את חמצו שלו.

8 בתקנון הקבוצה, הוצאת הקבוץ הדתי, סעיף 66, מבואר שכל הנכסים של החבר הם נכסי הקבוצה והם נמסרים לחבר לשימוש, ולא נזכרת שם הסתייגות בענין נכסים שנרכשו בתקציב האישי; אך כל עוד לא נתקבל תקנון זה על ידי חברי בארות יצחק, יש לדון בשאלות הממון של הקבוצה רק על פי תקנון שנתקבל על ידי החברים ועל פי המקובל בחברה. וע"ז בהערה 12.

9 מסתבר שחברים לא יראו בעין יפה מי שמוכר מצרכים שקנה בתקציב האישי, אך אין בכך פגם בבעלות החבר. כיוצא בזה לא נראה בעין יפה אף אדם הגר מחוץ לקבוצה, שמוכר מתנה אישית שקיבל, למרות שהמתנה בודאי שייכת לו. וע"ז בביאור הגר"א, יו"ד סוף סימן רנג, אות יח.

10 ירושלמי דמאי, פרק ז, הלכה א.

11 שו"ע אבן העזר, כח, יז. ואף ששם יש אחרונים החולקים, ע' בהרחבה באוצר הפוסקים שם, הרי ששם הספק לאמוד כוונתו של בעל הבית, ובנדון דידן יודו הכל. בענין הגדרת הבעלות — ע' בס' קהלות יעקב על ב"ב סימן לו. ויש להעיר, שאפילו את"ל שאורח אינו יכול לקדש אשה, ובעה"ב מקפיד — בקיבוץ שאני. וראיה, שבעה"ב אינו מקפיד שאריס יטול מעט מהפירות, כמבואר בסוף פ"י דעדות, וכן גבי אחים הנוטלים אתרוג שנקנה בתפוסת הבית, כמבואר בהלכות לולב פרק ח'. אך בענין מקדש אשה (הל' אישות ה, ח) — ספק אם יכול אדם זר ליטול תמרה, שבעה"ב אינו מקפיד. ולכאורה נראה פשוט החילוק, ששם בעה"ב אינו מקפיד אך דעתו אינה נוחה, אך בין אחים וכן בין בעה"ב ואריס — ישנה התחשבנות רחבה, ואנן סהדי שבדבר פעוט — מוחלים מלכתחילה. ומעין סברה זו כתב ב"מחנה אפרים" הלכות גזילה סימן ב'.

12 ע' בהרחבה באוצר הפוסקים שם. ובתקנון הקבוצה, הוצאת הקבוץ הדתי, סעיף 66, כתוב שהנכסים הם רכוש הקבוצה. הגדרת ה"נכסים" נזכרת שם בסעיף 7(יב), ואוכל אינו נזכר בפירוש (שמא הוא בכלל מטלטלין?).

13 ע' ב"נשמת אדם", שאלה ח', שאין למכור חמץ אם אין צורך גדול לכך.